

PREGLEDNI RAD

POJEDINAC I DRŽAVA U 21. STOLJEĆU: KRIZA IDENTITETA KAO POKRETAČ NAPRETKA U GLOBALIZIRANOM SVIJETU

Adem Olovčić¹ , Vaso Mijanović²¹ *International Burch University, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina*² *International Burch University, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina*

Correspondence concerning this article should be addressed to Adem Olovčić, International Burch University, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. E-mail: adem.olvovic@ibu.edu.ba and Vaso Mijanović, International Burch University, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina. E-mail: vaso.mijanovic@stu.ibu.edu.ba

SAŽETAK

Cilj ovoga rada je da rasvijetli odnos pojedinca i države u okolnostima globaliziranog svijeta, u kome se kao bitnim pojavljuje pitanje krize identiteta i njenog utjecaja na ukupne društvene promjene. Polazeći od dominantnih teorijskih paradigmi politologije: teorija političkog realizma i liberalizma, rad tematizira navedeni odnos, čime se dotiče vrlo značajnih koncepcija društvenog ugovora i ljudskih prava. U zbilji utemeljenoj na realističkoj paradigmi, gdje su nacija – država i identitet jedno, iskorak iz društveno etablirane matrice, nepoželjan je. U tom se smislu, globalizacija kao proces sve veće povezanosti između nacija pojavljuje kao mogućnost navedenog iskoraka, odnosno, kao pokretačka snaga ka promjenama, koje, u rastućoj međuovisnosti svijeta otvaraju niz mogućnosti i bitne su za opstanak u 21. stoljeću, kako na individualnom, tako i na kolektivnom nivou.

Ključne riječi: globalizacija, identitet, pojedinac, država, politički realizam, liberalizam

**MAP SOCIAL
SCIENCES**

Volume 1 / Issue 1

ISSN: 2744-2454/ © 2021 The Authors.
Published by **MAP - Multidisciplinary
Academic Publishing**.

Article Submitted: **05 August 2021**
Article Accepted: **18 August 2021**
Article Published: **03 September 2021**

Publisher's Note: MAP stays neutral with regard to jurisdictional claims in published maps and institutional affiliations.

<https://doi.org/10.53880/2744-2454.2021.1.48>

© The Author(s). 2021 **Open Access Article**
Creative Commons CC BY: This article is distributed under the terms of the Creative Commons Attribution 4.0 International License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided you give appropriate credit to the original author(s) and the source, provide a link to the Creative Commons license, and indicate if changes were made.

Uvod

Političku stvarnost, veoma često, posmatramo kao odvojenu od naše vlastite, što se potvrđuje u činjenici da će nemali broj ljudi danas, sebe kazati da je „apolitično“. Ipak, navedena se stvarnost ne može posmatrati odvojeno od individualne stvarnosti, jer društvo i, posebno politika kojom se navedeno vodi kreiraju identitet svakoga pojedinca. Pored moći i vlasti, odnos pojedinca i države najtrajniji je odnos u domeni politike. Još je antički tragičar Sofokle ovaj odnos opisao u čuvenoj tragediji Antigona, dok su ga starogrčki filozofi Platon i Aristotel uveli u političku teoriju kroz pitanja pravičnosti i pravednosti (Platon, 2002), odnosno morala i etike (Aristotel, 2013).

Da politika konstruira identitete svojih građana, teza je koju je prije gotovo pola stoljeća iznio francuski povjesničar ideja Michel Foucault. (Fuko, 2007) Upravo se kroz to konstruiranje ostvaruje navedena trajnost odnosa pojedinca i države, jer pojedinci, živeći politički iskonstruiranu zbilju, održavaju i usmjeravaju postojeće odnose moći. Da li i koliko će ti odnosi opstati, zavisi ne samo od pojedinca, već i od promjena kojima su društva u svojoj dinamici podložna. Utjecajem na pojedince, navedene promjene ostvaruju se i u društvima, mijenjajući nerijetko ne samo prirodu političkog režima, već i cjelokupnu društvenu strukturu.

Vrijeme u kojem živimo svjedoči konstantnim promjenama, koje su postale gotovo integralni element svjetskog sistema i društava koja se u tim sistemima nalaze zahvaljujući globalizaciji, kao procesu rastuće međuovisnosti država i društava, ali i stalne promjenljivosti njihove prirode. Navedena međuovisnost je toliko izražena, da se svijet već odavno imenuje „globalnim selom“ (McLuhan et al., 1995), u kome su tisućljetni sistemi znanja i politike dovedeni u pitanje, a s njima i reaktualiziran pojam identiteta.

Slijedeći navedeno, kao bitnim čini se potreba da se uhvatimo u koštac sa dominantnim političkim paradigmatama, u prvom redu političkim realizmom i liberalizmom i njihovim odnosu spram navedenog pitanja. Kako je osnovna značajka identiteta ta da se on kreira u određenom kolektivitetu, kao određujuće, nameće se pitanje odnosa pojedinca i države. Ovaj odnos, u sebi subsumira čitav set različitih ali istovremeno bitnih aspekata, koje ćemo u konačnici iskušati u pokušaju odgovora na navedeno pitanje. Najzad, šta uopće predstavlja pojam

identiteta i kako nastupa stanje koje dio teoretičara naziva krizom identiteta, te da li je i u kojoj mjeri navedena kriza nastala kao posljedica globalizacije, i kakve mogućnosti otvara, pitanja su koja na koja ćemo također pokušati dati odgovore u ovom radu. Sve navedeno, čini se krucijalnim za razumijevanje socijalne i političke zbilje, ali i međunarodnih odnosa, jer, kao što ćemo vidjeti, koncepti koje tematiziramo, međusobno su isprepleteni, i stoga razumijevanje svakoga od njih nudi izgled za buduća tematiziranja u oblasti društvenih nauka, u prvom redu sociologije i politologije.

Globalizacija kao polazišna tačka

Na početku 21. stoljeća, gotovo je nemoguće govoriti o političkoj i društvenoj zbilji, a da se prethodno ne osvrnemo na proces globalizacije, naročito ukoliko imamo u vidu činjenicu da globalizacija, onako kako ju je shvatio A. Giddens intenzivira društvene odnose na svjetskom planu, povezujući udaljena mjesta na takav način da lokalna zbivanja uobličavaju događaji koji su se odigrali kilometrima daleko. U tom smislu on piše: „Nekoliko generacija čovječanstva unatrag neposredni su svjedoci velikih revolucionarnih promjena kakve dotad nisu zabilježene. Bilo to dobro ili loše, upadamo u jedan globalni poredak koji niko u potpunosti ne razume, ali čije posledice osećamo svi“ (Gidens, 2005, p. 33) To je dijalektički proces, posebno ako se uzme u obzir da lokalna zbivanja mogu da dobiju različit tok u odnosu na vrlo udaljene odnose koji ih oblikuju.

Obzirom na višeznačnost ali i sveobuhvatnost navedenog koncepta, u literaturi su prisutne različite definicije globalizacije i različiti pristupi ovoj pojavi poput ekonomskih, kulturnih, političkih, socijalnih, vojnih itd. Ipak, na ovom mjestu, najprikladnijom se čini definicija koju je dao Dž. Hatibović u svom članku *O globalizaciji još jednom*, a po kojoj je globalizacija „splet svih procesa kojima se povezuju pojedinci, skupine, organizacije, ustanove, kompanije, narodi, regioni, države i civilizacije, koji su odvijaju u raznim oblastima i vremenima i različitim brzinama i koji su imali ili imaju tendenciju da obuhvate cio svijet, kao i širenje i intenzifikacija onih procesa koji su već obuhvatili cijeli svijet“. (Hatibović, 2002, p. 29)

S pravom se može tvrditi da je globalizacija izrazito značajan proces kojeg smo sudionici svakodnevno, no on zasigurno nije jedini. Posmatrajući fenomen života i razvoja svijeta, možemo primjetiti više različitih procesa koji se odvijaju u isto vrijeme.

Naime, dok s jedne strane, imamo proces globalizacije koji sa sobom nosi i proces integracije, s druge strane u isto vrijeme svijet prolazi kroz procese partikularizma i fragmentacije. Broj suverenih država se nakon drugog svjetskog rata i dekolonizacije rapidno povećao, a drugi talas uspostavljanja novih država dogodio se nakon završetka hladnog rata i raspada socijalističkih država. Pristup ovom procesu u mnogome zavisi od teorijske i/ili empirijske pozicije koja se zauzima prilikom njenog definiranja, a što se, opet, u kontekstu svjetske politike oslanja u mnogome na klasične teorije realizma i liberalizma i njihove pristupe navedenom pitanju. U konačnici, te nas teorije vraćaju na mjesto razumijevanja temeljnog odnosa određujućeg za koncept identiteta, a to je odnos čovjek-društvo, odnosno pojedinac-država.

Pojedinac i država u realističkoj i liberalnoj paradigmi

Iako svoje korijene nalazi u Tukididovom opisu Peloponeskog rata iz 4. stoljeća prije Krista (Tukidid, 2009) teorija klasičnog realizma svoju reafirmaciju i puni zamah doživljava na krilima socijalnih promjena novovjekovlja i nastanka koncepta suverenih država, nakon Westfalskog mira, u 17. stoljeću. Načelo suvereniteta, pratili su i svi ostali benefiti poput samostalne vojske, valute, institucija, kao i prava na samoopredijeljenje i nemješanja u unutrašnja pitanja drugih država. Štoviše, Westfalški sporazum, zametak je jednog novog procesa koji je ostao u sjenci svih gore navedenih momenata, a to je sekularizacija i slabljenje moći religije, a koji će svoj vrhunac dosegnuti u kasnijim stoljećima, nakon Francuske revolucije.

Reafirmatorom teorije klasičnog realizma smatra se engleski filozof Thomas Hobbes, koji je svojim djelom *Levijatan*, postavio temelje klasične realističke paradigme. Nakon Hobbesa, čitava plejada mislilaca pojavljuje se kao zagovornici ove teorijske paradigme. Machiavelli, Hume, Wattel, Genz, te polovinom dvadesetog stoljeća Hans Morgenthau formirali su osnove pravca u čijoj osnovi stoje tri principa: fokus na državi, samoodržanje i samopomoć (Baylis & Smith, 2001, pp. 150-152). Osnovna karakteristika međunarodne politike je 'anarhija', a države ne biraju sredstva da bi obezbijedile opstanak i sopstveno preživljavanje u sistemu bez vlasti. Oslanjajući se na prirodu čovjeka, koja je egostična, vođena željom za uvećanjem moći i ne birajući način na koji će ostvariti taj cilj, teorija klasičnog realizma države posmatra na isti

način. S druge strane, za očuvanje mira neophodan je balans snaga među državama, a s obzirom da je međunarodni sistem 'anarhičan', država treba da se osloni na sopstvene kapacitete i samopomoć kako bi opstala u nesigurnom svijetu. Jačanjem sile, snage i maksimiziranjem svih oblika moći, država može da obezbijedi 'samoodržanje' i zaštiti nacionalni interes i bezbjednost svojih građana.

Ukoliko ovakvu paradigmu primjenimo na individuu, posmatrajući sa stanovišta psihologije navedeni pristup, može se kazati da u realizmu preovladava sve ono što bi u savremenoj psihologiji okarakterizirali kao nezdravi ego. Taj nezdravi ego uvijek želi više, i nikada ne uživa u onome što je postigao i što jeste. Otuda i želja države u stalnom gomilanju moći, vrlo često i bez osnova. U stvari tu državu najčešće vodi neosnovani strah, koji je osnov ponašanja. Nezdravi ego uvijek stavlja fokus na sebe bez bilo kakvog osjećaja za druge, što je ustvari realistički koncept ponašanja država, jer je interes preživljavanje, makar i po cijenu uništenja svih drugih. Najčešća reakcija ovog tipa država su jednake individui sa nezdravim egom i prisutni su manjak poštovanja, želja za takmičenjem i pobjedom, i spremnost na sukob i konflikte. Osnov nezdravog ega individualca i realističke države je strah. Najveći realistički strah individue je strah od smrti, a realističke države strah od nestanka.

Kod individue, strah već od trenutka rođenja kreiraju roditelji, društvo, država i to vrlo često iz najboljih namjera, ili iz naučenog i stečenog znanja, trudeći se da budu bolji roditelji od svojih roditelja. Država opet svoj strah razvija na bazi nekih historijskih činjenica koje se prihvataju onako kako se tumače, te na osnovu interpretacija odnosa sa drugim državama i potencijalnim prijetnjama po bezbjednost i suverenitet. Slijedeći makijavelističku tezu po kojoj je „sigurnije da te se plaše, nego da te vole, kad već ne može oboje.“ (Makijaveli, 1982, p. 59), država određenim mjerama i koristeći određene metode proizvodi strah kao sredstvo kontrole svojih građana i vladavine nad njima. Operativni mehanizam za sprovođenje su državne institucije. Prisustvo straha onemogućava podjednako i državu i pojedinca da napravi bilo kakav iskorak. Zato je strah uvijek u službi države, kao i kontrola – na taj način je i kontrola nad pojedincima u državnim rukama. Na ovom tragu će američki teoretičar spoljne politike David Campbell, kazati da je identitet pojedinca nedvojbeno vezan za koncept sigurnosne politike države, koja stoji u uskoj vezi s proizvodnjom kolektivnog subjektiviteta. Drugim riječima, sigurnos-

ni diskurs države uvijek podrazumijeva eksplicitno ili implicitno pozivanje na određeni identitet. Zato Campbell naglašava da je odgovor na pitanje 'tko smo?' neodvojiv od odgovora na pitanje 'čega se bojimo?' (Campbell, 2008, p. 73).

Osnov za ponašanje države teorijsko utemeljenje nalazi u koncepciji društvenog ugovora. Okarakteriziran kao zamišljeni, odnosno fiktivni ugovor, prema općeprihvaćenoj definiciji, „društveni ugovor, u političkoj filozofiji, je stvarni ili hipotetički sporazum između onih nad kojima se vlada i njihovih vladara, a koji definira prava i dužnosti svakog“ („social contract | Definition, Examples, Hobbes, Locke, & Rousseau“, 2021) u sebi subsumira dobrovoljni pristanak svakog pojedinca u svrhu ostvarivanja jednakosti svih i pravičnosti koju garantuje država. Prema ovome, sve strane imaju korist, kao i jasno definirana prava i obaveze. Thomas Hobbes je i kod teorije društvenog ugovora u potpunosti imao realistički pristup. Prema Hobbesu pojedinci dobrovoljno pristaju na ograničenje svoje slobode i prenose svoja prava na državu, koja onda postaje biblijska, mitska zvijer, Levijatan, oličenje tiranina koji isključuje bilo kakvu individualnost na uštrb kolektiviteta u liku države. Zbog prirode svakog pojedinca, Hobbes nalazi da je jedini izbor koji pojedinac može da napravi je da se stavi na raspolaganje državi i vladaru. (Hobbes, 2004)

Za razliku od Hobbesa, drugi kontraktualni teoretičar, francuski prosvjetiteljski filozof Jean-Jacques Rousseau, polazi sa liberalne pozicije, po kojoj su ljudi po prirodi dobri, ali da je čovjek u državi, iako po prirodi slobodan, zapravo „posvuda u okovima“ (Rousseau, 1978, p. 94). Iako se u načelu odnosa države prema pojedincu slaže sa Hobbesom, po Rousseau prvi zakon pojedinca jeste zakon samoodržanja, a jedina briga staranje o samom sebi. U tom smislu, razloge za uspostavljanje društvenog ugovora on vidi u problemu pronalaska onog oblika udruživanja koji će braniti i štiti pojedinca i njegova dobra i u kojem će se svaki pojedinac, iako se udružuje u zajednicu sa drugima ipak u i toj zajednici ostati slobodan kao prije. Prema Rousseau, ovaj problem rješava upravo društveni ugovor. (Rousseau, 1978, p. 100).

Društvenim ugovorom pojedinac se odriče svoje individualnosti, dobija 'opću ličnost', a uvezivanjem svih pojedinaca na taj način formira se država, kao vrhovni kolektivitet. Sam Rousseau na tom tragu ističe sljedeće: „Svatko od nas ujedinjuje svoju osobnost i svu svoju moć pod vrhovnom

upravom opće volje, i primamo u društvo svakog člana kao neodvojivi dio cjeline“ (Rousseau, 1978, p. 101). Navedeni ugovor podrazumijeva ponašanje pojedinca u skladu sa moralnim i pravnim normama, običajima i slično. Reguliranje društvenih odnosa i pravila ponašanja je isključiva nadležnost države. Nekada su moralne norme i običaji definirani od strane religija odnosno religijskih autoriteta, a danas sistem pravnih normi formira, regulira i sprovođa država odnosno vlade kroz sistem institucija. Da li je pojedinac po svojoj prirodi moralno biće, ili bi on bio divlji i neobuzdan da ne postoji sistem društvenih procesa koji ga kreira vječito je pitanje mnogobrojnih filozofa, sociologija i, u krajnjoj liniji, teoretičara političkih nauka.

Model društvenog ugovora, teorijski je idealno-tipski, i funkcionirao bi odlično ako bi bio proveden baš onako kako je zamišljen, odnosno bez bilo kakvih zloupotreba. Međutim, obzirom da je društvo složena i kompleksna pojava, procesi koji se odvijaju na nivou društva gotovo uvijek su različiti od svojih idealno-tipskih, odnosno teorijskih formulacija koje ga pokušavaju obuhvatiti i odrediti. U tom je smislu u društvenim naukama prisutno postojanje različitih, veoma često, suprotstavljenih teorijskih pozicija koje konvergiraju u temeljnom pitanju odnosa čovjek-društvo, odnosno pojedinac-država. Jedna od tih je i liberalna teorija, čijim se pionirima smatraju filozofi Bodin, Grotius, Locke i Montesquieu i Kant.

Za razliku od realista kod kojih je država središnji akter političkih odnosa, za liberalne teoretičare to je pojedinac, dok je država je u kontekstu ove teorije samo izraz volje pojedinačne prirode i, kao takva, treba da biti na usluzi toj prirodi. To je moguće zbog miroljubive prirode čovjeka, te dostojanstva, uvažavanja, jednakosti, sloboda kao suštine te prirode. Takvi pojedinci formiraju državu, a onda i odnose između država, koje dovode do mira i prosperiteta. Države kroz liberalizaciju ekonomskih odnosa i povezivanje uspostavljaju saradnju u vidu međunarodnih institucija, na zadovoljstvo svih strana, a u konačnici i svih svojih građana. U slučaju da dođe do nekih neplaniranih sukoba ili konflikata, međunarodne institucije će kroz moralne i pravne norme međunarodnog prava regulisati sve sporne situacije i sačuvati mir. Liberali zastupaju model idealnog društva u kojem svijet funkcionira na bazi povjerenja i razumijevanja. Liberalni pristup je u teoriji poznat kao „idealistički“ (Dimitrijević & Stojanović, 1996, p. 31) i stoga utopistički. Odgovor na dio pitanja koje smo postavili na početku zavisi od pripadnosti autora jednom od klasičnih teoretskih

pravaca. Teoretičari koju su bliskiji pravcu realizma u globalizaciji vide ozbiljnu prijetnju osnovnim temeljima države, dok su liberali skloniji tezi da globalizacija donosi opći napredak društva, stvara međuzavisnost i saradnju koja donosi globalni mir i prosperitet.

Kao proces stalne promjenjivosti, globalizacija pruža nove prilike i mogućnosti za razvoj, kroz dostupnost većini informacija. Ako se sve te mogućnosti prepoznaju i upotrijebe u pozitivnu svrhu, definitivno će donijeti napredak i prosperitet, kako države tako i pojedinca. Samo je promijena konstanta, a svako ko nije spreman da se mijenja i razvija, odbija i ne prihvata nove procese, osuđen je na dekadenciju, a u konačnici i propast. Kada su u pitanju realisti i liberali, čini se da ni jedni ni drugi ne pogadaju bit globaliziranog svijeta i da je istina negdje između pesimističke realnosti i liberalnog ideologiziranja. Baš kao što po Immanuelu Kantu ne postoji 'stvar po sebi' (Kant, 2012), tako ni individua po sebi nije ni dobra ni loša, već njeno djelovanje ovisi od čitavog niza faktora koji je oblikuju, a koji su društveno odnosno politički uvjetovani i vidljivi u nebrojenom mnoštvu identiteta kroz koje je svaka individua okarakterizirana veći dio svoga života.

Artikuliranje identiteta kroz odnos individua-društvo

U društvenim naukama krajem 20. stoljeća ponovno je aktualizirana tema identiteta. Navedeni pojam u sociologiju i politologiju preuzet je iz matematike, kao koncept jednakosti sa samim sobom, odatle je i sam naziv usvojen iz latinskog jezika, od riječi *identitas*-istovjetnost. Većina autora društvenih nauka, navedeni pojam tretira s obzirom na osjećaj pripadnosti nekoj društvenoj skupini. U tom smislu A. Smith ističe: „Otrpve se, na primer, pojam 'identiteta' shvatao kao 'istovjetnost'. Pripadnici određene grupe isti su baš u onome po čemu se razlikuju od njenih nepripadnika. Pripadnici se odevaju i jedu na sličan način i govore istim jezikom; po svemu tome razlikuju se od nepripadnika, koji se drugačije odevaju, jedu i govore. Taj obrazac sličnosti uz nesličnost čini jedno značenje nacionalnog identiteta.“ (Smit, 1998, p. 120).

Iako je reaktualiziran s krajem 20. stoljeća, ovaj pojam tematizirali su još već pomenuti antički mislioci Platon i Aristotel, i on je tokom stoljeća svoje utočište našao u gotovo svim društvenim disciplinama poput sociologije, psihologije i političkih

nauka. Razlog za navedeno nesumnjivo je u činjenici da je navedeni pojam višeznačan i da ima mnogo sinonima koji se koriste u svakodnevnom životu. Autor James D. Fearon, koncept identiteta u svom djelu *Šta je identitet?* definira kao „(a) društvenu kategoriju, određenu pravilima pripadnosti društvu i navodno karakterističnim atributima ili očekivanim ponašanjem, (b) društveno razlikovnu značajku na koju je osoba posebno ponosna ili je smatra nepromjenjivom, ali društveno-uzrokovanom ili, naravno, i (a) i (b) odjednom“ (Fearon, 1999, p. 36). Veliki doprinos definiranju pojma identiteta na polju individualne psihologije dao je Erik Homburger Erikson. Kako navodi autor Justin T. Sokol, „Erikson je vjerovao da individua ne može biti shvaćena odvojeno od društvenog konteksta. Individua i društvo su zamršeno utkani, dinamički povezani u stalnim promjenama.“ (Sokol, 2009, p. 140)

Vidimo, dakle, kako su individualni i kolektivni identitet neodvojivi, jer se individualni identitet konstruira u društvu, a nikako individualno, i to najčešće po principu negacije. Naime, identitet je određen uvijek u razlici spram drugih ljudi, bez koje nema ni identiteta. Razlike, uz jednakosti, konstituiraju identitet, koji je, stoga, naš individualni, pripadan samo nama, ali istovremeno i kolektivni-oblikovan od strane zajednice u kojoj smo stasali. Kada je u pitanju ovaj potonji, on se, kako to ističe akademik Ivan Cvitković, „zasniva na zajedničkoj prošlosti iz koje su isključeni 'nepripadnici' i na predstavi o zajedničkoj budućnosti koju ne mogu dijeliti 'nepripadnici'“ (Cvitković, 2001, p. 93). Sa pozicije odnosa države i pojedinca, ovaj se identitet posljednjih stoljeća pretvorio u nacionalni identitet, pojačan zajedničkim simbolima (grb, zastava i himna) i težnjom za samoodržanjem i opstankom takve zajednice na određenoj teritoriji, što nazivamo 'nacionalna država'. Navedeni je identitet, u kontekstu globalizacije i rastuće međuovisnosti, čini se, najpodložniji promjenama.

Individualni i kolektivni identitet su u odnosu međuzavisnosti, jer je čovjek društveno biće i prirodno je da funkcionira u nekom obliku zajednice, baš kako je to Aristotel primjetio, određivši čovjeka kao 'društveno biće', odnosno 'biće zajednice' (Aristotel, 1988). Već od trenutka rođenja, koji je društveni čin, pojedinac formira svoje identitete na osnovu društveno nametnutih normi, kroz proces socijalizacije. Samim činom rođenja neovisno od uticaja drugih aktera ili društva, stiču se određeni elementi kao što su spol, majka i mjesto rođenja, a nauka kaže da rođenjem stičemo i dva straha: strah od jakih zvu-

kova i strah od gubitka tla pod nogama (Kalaš & Mavrak, 2007, p. 97). Sve ostalo što individua u svom razvoju i životu stiče posljedica je aktivnosti drugih. Iako nesvjesna i bez mogućnosti izbora, jer te izbore u njegovo ime čini porodica, društvo i država, individui biva nametnuto čitavo mnoštvo različitih identiteta. To najprije čini porodica, kao kolijevka ličnosti, koja kreira određeni sistem vrijednosti, a nakon toga država i društvo, koje individuu određuju nacionalno, etnički, religijski, historijski, kulturno i politički, dodjeljujući joj tako različite identitete.

Slijedeći navedeno, s pravom se može pitati, šta je konkretno individualni identitet, i koliko je prostora u tom sveukupnom utjecaju na pojedinca individui ostavljeno da napravi bilo kakav izbor ili promjenu, a da navedena ne bude isključujuća za nju ili pogubna za zajednicu u kojoj stasava. Jer, pojedinac ima potrebu za pripadanjem, a zavisno od osjećaja pripadnosti određenoj zajednici, zavisit će i aktivnost pojedinca u okviru te zajednice. Ukoliko zajednica posjeduje određeni senzibilitet kojeg manifestira kroz poštovanje individue i razvija kolektivni osjećaj pripadnosti i zajedništva kod svojih pripadnika, onda je to put definitivnog stapanja individualnog u kolektivni identitet. Interes svih zajednica je apsolutna inkorporacija pojedinca kroz primjenu socijalizacije već od rođenja. Kroz kontinuirane i *ad hoc* usmjerene aktivnosti, taj se pojedinac nastoji zadržati u sastavu zajednice, naročito ako se radi o najkorisnijem pojedincu, onom članu zajednice od kojih zajednica ima interes. Ukratko, da bi država trajala i da bi obezbijedila lojalnost svojih građana ona mora jasno definisati određeni kolektivni identitet stanovništva. Taj identitet jeste nacionalni identitet. Slijedeći navedeno, jasno je da taj identitet počiva na nacionalnoj svijesti, pri čemu je ona ništa drugo do oblik grupne svijesti koju čine uvjerenja i osjećaji koji pojedinca vezuju za grupu.

Pojam nacije, nacionalnog identiteta, proizvod je moderne i stvaranja prvih nacionalnih država. Veza između države i nacije nije jednostavna. Prema autoru Barry Buzanu (1983), postoji nekoliko veza između države i nacije. Prvi model je onaj po kojem je nacija prethodnik države, a veza je duboka i formira se snažni međunarodni identitet i domaći legitimitet; naredni model je model po kojem država stvara naciju i karakterističan je za države koje su nastajale naseljavanjem nove teritorije poput USA; treći model je onaj po kojem se nacije dijele na dvije ili više država, a stanovništvo isključivo čine pripadnici tih nacija; konačno, četvrti model je model multinacionalne države. U ovom modelu, u

pitanju su države koje u svom sastavu imaju dvije ili više kompletnih nacija, a ovaj oblik ima i dvije podvrste, a to su: federativna država i imperijalna država. Federativne države su one koje ne nameću vještačku novu naciju, već je nacijama u sastavu države omogućeno da razvijaju svoj identitet, a država se brine o ravnomjernoj zastupljenosti svih nacija bez mogućnosti dominacije jedne od njih. (Buzan, 1983, pp. 45-48)

Na ovoj ravni, odnos politike i identiteta postaje osnov za funkcionisanje države i vlasti. Razni oblici identiteta se formiraju poput političkih, kulturnih, jezičkih, historijskih i drugih, koji obezbijeduju funkcionisanje države i formiraju stabilne unutrašnje temelje države i institucija. Država kroz razne mehanizme poput obrazovanja, književnost kulturu i različite vrste masovnih medija medija potencira poželjni model ponašanja i kreira identitet građana. „Uvjeriti ljude da su jedno; da čine ograničenu, osebnju, solidarnu skupinu; da njihove unutarnje razlike nisu bitne, barem za tu svrhu – to je normalan i nužan dio politike, a ne samo onoga što se obično okarakterizira kao ‘politika identiteta’“. (Brubaker & Cooper, 2000, p. 45) Sticanjem državljanstva pojedinac stiče i pripadnost određenoj naciji, odnosno nacionalni identitet. U tom trenutku pred individuum se otvaraju prava i mogućnosti, ali i dugačka lista obaveza koje valja ispoštovati. Država time individuu stavlja pod kišobran kolektivne zaštite svih svojih građana, a zauzvrat, zakoni na kojima ta država počiva, obavezujući su za pojedince.

Sama država posjeduje identitet koji počiva upravo na ovom odnosu ‘pojedinac–država–zakoni’ i njena pozicija u međunarodnom sistemu zavisi od tog identiteta. Štoviše, kao i pojedinci u državi, tako i država u međunarodnom sistemu stupa u suodnos sa drugim državama artikulirajući na taj način svoj identitet. Spoljna, a naročito sigurnosna politika država, uvijek se oblikuje i opravdava spram određenog identiteta koji ne postoji neovisno o sigurnosnom diskursu, već se njime konstituira. Tako naprimjer, već citirani autor Campbell ističe da je državni identitet Sjedinjenih Američkih država u Hladnom ratu stvoren kroz razliku od opasnog Drugog, u konkretnom slučaju, SSSR, „kroz ideologiju, simboliku i mitologiju, koji su, iako apstraktni koncepti, predstavljali materijalnu praksu obuhvaćenu vanjskom politikom SAD –a“ (Campbell, 2008, p. 158). Vraćanje identiteta pojedincu nastalo je u trenutku oslobađanja od religijskih dogmi, sa nastupanjem perioda humanizma i renesanse. Država je od religijskih organizacija i religijskog vodstva preuzela

primat nad oblikovanjem kolektivnog identiteta. Ali od tada do danas poimanje identiteta luta zavisno od naučnog pristupa na relaciji pojedinac – kolektiv. Liberalne demokratije su bliže pojedincu, dok su kod realista država i identitet jedno.

Kriza identiteta kao spiritus movens napretka

„Granice' između politike i osobnog identiteta formirane obiteljskim životom, etničkom pripadnošću, životnim orijentacijama i nizom drugih čimbenika koji se odnose na našu 'subjektivnost' ili osjećaj za sebe toliko su porozne da uopće ne predstavljaju granice.“, istakao je prije tri desetljeća Colin Mercer u svom tekstu *Kriza identiteta*. (1990, p. 20) Navedena konstatacija poslužit će nam da u nastavku odgovorimo na pitanje da li u kontekstu odnosa društvo-čovjek, odnosno, država-pojedinac, može uopće da se govori o krizi identiteta, ako imamo u vidu sve ono što smo prethodno naveli, a po čemu pojedinca neminovno oblikuju društvo odnosno zajednica. Njemačko-američki razvojni psiholog Erik H. Erikson je vjerovao da se identitet mijenja i razvija tokom života. Nova iskustva, izazovi i saznanja koja individua stiče tokom života utječu na identitet. Prema njemu, kriza identiteta je gotovo izvjesna, jer će individua prije ili kasnije istraživati i analizirati sebe samoga i svoje sopstvo. Naime, slijedeći teoriju klasičnog njemačkog filozofa Immanuela Kanta, po kojoj, ljudski um konstantno ima potrebu da razmiče granice sopstvenog saznanja, Erikson će konstatirati da takvom spoznajom individua kreira i osjećaj sopstva, konstruirajući na taj način nove identitete.

No, da li je takva promjena pozitivna ili negativna za pojedinca u kontekstu njegovog odnosa s državom? Za realističku državu je sigurno negativna, jer se sa bilo kakvim iskorakom ka sebi trgamo od nametnutog identiteta i izlazimo iz zone komfora koja je stvorena na osnovu konstrukata društva. Sa razvojem individualnog identiteta na gubitku su i tradicionalne zajednice. Za državu je ovakva individua devijantna, jer ona više ne vjeruje u bilo kakve dogme koje se isključivo zasnivaju na svjedočenju određenih uvjerenja, koja tradiraju sa koljena na koljeno. Autor Eckhart Tolle dogme definira kao „kolektivne konceptualne zatvore, ističući kako je čudna stvar to „što ljudi vole svoje zatvorske ćelije“, zbog toga „jer im pružaju osjećaj sigurnosti i lažni osjećaj 'znam'“. U konačnici, kako i sam autor ističe, „Ništa nije nanijelo više patnje čovječanstvu od njegovih dogmi.“ (Tolle, 2003, pp. 11-17)

Ipak, globalizacija je donekle dokinula dogmatsko naslijeđe društava i donijela nove mogućnosti u kontekstu re-izgradnje pojedinačnog identiteta. Nove tehnologije i mogućnost komunikacije uklonile su sa sa očiju pojedinca koprenu nametnutih društvenih konstrukata, apsolutne istine i aksiomatske utemeljenosti individualne zbilje. Napredak čovječanstva je društvima omogućio povezivanje, informacije i kontakt sa ljudima iz drugih zajednica. Brzi protok ljudi, dobara i usluga, a s njima i običaja, znanja i nepreglednog mnoštva iskustava doveo je do oslobađanja individue od ru-soovskih „okova“ Mogućnosti su neslućene, a ipak, svjedočimo da postoje i takve države koje nemaju još uvijek ne posjeduju kapacitet i koje su nerazvijene. U njima i dalje najveći dio pojedinaca ostaje limitiran „okovima društva“, bez mogućnosti da ih se jednom za svagda oslobodi. Kako je istakao i sam Machiavelli, „No, čovjek se često ne smatra dovoljno obazrivim da zna kako se prilagoditi promjeni, zato što ne može odstupiti od onoga na što ga priroda naginje, i zato što, budući da je uspio na neki način, ne može ga se uveriti da je dobro napustiti ga, pa stoga čovek, koji je oprezan, kad dođe vreme za avanturističko ponašanje ne zna kako to učiniti, pa je upropašten.“ (Makijaveli, 1982, pp. 84-87)

U kojoj će mjeri individua moći da formira svoj lični identitet zavisi i od toga koliko je spremna da kroz ulaganje u sebe i rad na sebi napravi iskorak i iskreira svoj put. Rad na sebi bilo fizički, duhovni ili intelektualni zahtjeva napore. Lakše se pustiti i prihvatiti kolektivni identitet kao jedini izbor i pronaći 'krivca' za sve nedaće u zajednici. Ipak, 'globalizirano selo' nudi neslućene mogućnosti. One se ogleđaju, ne samo u novim spoznajama, već i u promicanju granica vlastite slobode i iskoraka iz realistički iskonstruiranih identiteta. No, može li individua u 21. stoljeću jasno da izrazi svoj identitet, koliko je zagarantirano i zaštićeno njeno pravo na navedeno, ako imamo u vidu dominirajuću realističku paradigmu u ponašanju država, pokušat ćemo ispitati na u nastavku.

Razvoj ljudskih prava u kontekstu identiteta i socijalnih normi

Napredak društva u različitim segmentima definitivno je donio i napredak ljudskih prava. Ovaj napredak, puni zamah doživio je nakon Francuske građanske revolucije i raskida sa tradicionalnim društvenim uređenjima, po kojima je država, odnosno despotska vlast bila glavni arbitar društvenih, političkih odluka. Na krilima već pomenute revolucije, a potaknuto globalnim promjenama, mnogi

akteri, pored države, poput nevladinih organizacija, međunarodnih institucija, raznih interesnih grupa i zajednica su dobili su mogućnost djelovanja i mjesta u globalnom sistemu. Ljudska prava su dobila na značaju sa razvojem međunarodne saradnje i interakcije. Osnov za određena prava u okviru države definiran je pravnim normama, koje često imaju osnov u moralnim normama i običajnosti. "Moral i zakon ne pokrivaju uvijek isto tlo. U društvima s određenim odvajanjem između svetog i svjetovnog, sam zakon ne bi bio dovoljan za održavanje kohezije društva: moralni su propisi bitni. Neki postupci koji se općenito smatraju moralnim ili nemoralnim izvan su područja primjene zakona. Općenito, zakon se bavi ekstremnijim primjerima onoga što ne treba činiti, dok moral naglašava i svakodnevne pogrešne postupke i ono što treba učiniti." (Hinde, 2007, p. 65)

Međutim, i sama ljudska prava, dovedena su u pitanje, posebno ukoliko imamo u vidu dvije vrlo bitne činjenice. Prva činjenica, oslanja se na tradicijski utemeljenu opstojnost i kontinuitet političkog realizma, kojom teorijom se većina država i danas vodi, a koja, kao teorija i doktrina politike „...smatra da se moralne norme ne primjenjuju na ponašanje države, koje treba da budu vođene isključivo brigom za nacionalni interes“ (Mejhen, 2004, p. 550). Druga je činjenica ta da veliki broj država u svijetu danas uopće nema demokratsko uređenje, liberalan pristup, pa čak ni definiranu vladavinu prava. U tim državama ljudska prava se nalaze na ozbiljnom ispitu. Te države su najčešće i na nižem nivou razvoja, ne samo ekonomskog već i obrazovnog, kao i nivou svijesti stanovništva. U takvim državama individue koje su različite od većine, nalaze se pod određenim pritiskom ili stigmom. Svako ponašanje koje nije dio kolektivnog identiteta i prihvaćenih nametnutih etičkih normi se osuđuje. Iako individua svojim ponašanjem ne nanosi štetu bilo kome, konzervativan stav zajednice ne dozvoljava 'druge' i 'drugačije'. Pripadnici takve zajednice uslijed straha od nepoznatog, koji proizlazi iz socijalno-iskonstruisane, kruto etablirane zbilje, osuđuju različitosti, izuzimaju drugačije individue iz društva, osuđuju ih i ocjenjuju kao društveno nepodobne.

S druge strane, smatra se da liberalne države imaju mnogo kompletniji set ljudskih prava. Na definiranje određenih modela ponašanja, a samim tim i mogućnosti iskazivanja individualnog identiteta utiče društveni stav, i da li je neka pojava prihvatljiva ili ne. Moralne norme koje formiraju svijest ljudi proističu iz odgoja u krugu porodice, religije, tradicije i naravno države i politike koja se u

njoj vodi. Ljudska prava su univerzalna kategorija, a kao o osnovna prava individue prisutna su od početka civilizacije. A i sve pojave su takođe postojale i ranije, samo u modernom dobu kroz napredak civilizacije, imenovane su i dobile su oblik javnosti. Univerzalna deklaracija o ljudskim pravima je deklaracija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija kojom su na univerzalnom nivou svim ljudima garantirana prava. (Universal Declaration of Human Rights, 1948)

Ipak, historijski posmatrano, razvoj i utemeljenje određenih ljudskih prava, naročito određenih grupa, rezultat je ozbiljne i dugotrajne borbe za ostvarenje tih prava. U prvom redu, tu se misli na prava radnika, prava žena, te drugih marginaliziranih skupina. Svijest o ovim pravima, u 'globalnom selu', postala je izraženija i proširena u sve dijelove svijeta. Na taj je način globalizacija još jednom potvrdila da u kontekstu identiteta igra važnu ulogu, jer raskriva mogućnosti, ne samo za spoznaju i konstruiranje novih identiteta, već i za njihovo konačno institucionalno potvrđivanje. Globalizacija nas uči, kako je to istakao Klaus Metscher, da se „očuvanje ljudskih prava, koje se transformira u suvremenom svijetu u svjetski ethos ili globalnu etiku, očituje u ukidanju pakla koji nameće egzistenciju socijalnih i političkih sadista, o prevladavanju – putem normi – svih formi mučenja i tlačenja“ (Šarčević, 2000, p. 25).

Zaključak

Da li je globalizacija prilika ili ranjivost, i kakva je situacija sa identitetom u tom sveprožimajućem procesu promjenljivosti koji je zahvatio gotovo sva društva? Na prethodnim stranicama, navedeno nas je pitanje odvelo u razmatranje nekoliko koncepcija koje konvergiraju oko zajedničke problematike na relaciji individua-društvo, a s ciljem mogućeg pronalaženja odgovora. Historijske promjene i velike revolucije novovjekovlja, prekinule su sve veze sa tradicionalnim despotskim režimima, otvorivši tako mogućnost da se o pojedincu, ali i o državi može govoriti sa stanovišta njihovog identiteta, kako u kontekstu njihovih međuodnosa, tako i u odnosu spram drugosti. Slijedeći navedeno, u ovom radu smo, kroz pozicije realizma i liberalizma, najprije, pokušali ispitati identitet države i odnos države i pojedinca, a koji svoj vrhunac dostiže u kontekstu nacionalne države.

Da li su, i u kojoj mjeri, društva nacionalnih država, svojim mehanizmima socijalizacije dokinu-

la identitet individue, te kako taj identitet stoji u globaliziranom svijetu, pitanje je, koje se u konačnici pojavilo kao određujuće za razumijevanje problematike koju tematiziramo. Iako identitet ne bi smio poricati, potiskivati i ugrožavati drugost, razlike i jedinstvenost, čini se da je kroz tradiranje *ethosa* unutar nacionalnih država takav odnos potiskivanja sveprisutan. Razlog za ovo, kako smo vidjeli leži u činjenici da većina nacija – država počiva na realističkoj paradigmi, prema kojoj su nacija – država i identitet jedno, Ipak, globalizacija je dokinula ovakav odnos, pokazujući mogućnost da se iz društvenih i političkih identiteta iskorači i da se oni, u sveukupnoj međuovisnosti dovedu u pitanje. Kriza identiteta, u tom smislu, pojavljuje se kao mogućnost navedenog iskoraka, odnosno, kao pokretačka snaga ka promjenama, koje, u globaliziranom svijetu, otvaraju niz mogućnosti. Da bi, pak, navedeno bilo moguće, jamac su ljudska prava i njihova institucionalna utemeljenost u sve većem broju država. Globalizacija se time pokazuje kao mogućnost, ali i nužnost, imajući u vidu brzinu događanja procesa u savremenom svijetu.

Literatura

Aristotel (2013). *Nikomahova etika*. IK Zorana Stojanovića

Aristotel. (1988). *Politika*. Globus, Zagreb.

Baylis, J., & Smith, S. (2001). *The globalization of world politics*. Oxford University Press.

Brubaker, R., & Cooper, F. (2000). Beyond "identity". *Theory and Society*, 29(1), 1–47.

Buzan, B. (1983). *People, States and Fear – The national security problems in international relations*. Wheatsheaf books Ltd.

Campbell, D. (2008). *Writing security*. University of Minnesota Press.

Cvitković, I. (2001). *Sociologija spoznaje*. DES, Sarajevo.

Dimitrijević, V. & R. Stojanović. (1996). *Međunarodni odnosi*. Službeni list SRJ.

Džemal Hatibović. (2002). *Globalizacija, tržište, Evropska zajednica – O globalizaciji još jednom*, MP 1–2.

Fearon, J. (1999). *What is identity?* Stanford University Press.

Fuko, M. (2007). *Poredak diskursa: pristupno predavanje na Kolež de Fransu (1970)*. Karpos, Loznica.

Giddens, A. (1991). *Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age*. Polity Press, Cambridge.

Gidens, E. (2005). *Odbegli svet*. Stubovi kulture, Beograd.

Hinde, R. A. (2007). *Bending the Rules, Morality in the Modern World – From Relationships to Politics and War*. Oxford University Press Inc.

Hobbes, T. (2004). *Levijatan ili građa, oblik i moć crkvene i građanske države*. Jesenski i Turk.

Kalaš, Dž. & Mavrak, M. (2007). *Psihologija sa pedagogijom*. Naklada „Zoro“, Sarajevo.

Kant, I. (2012). *Kritika čistoga uma*. Dereta, Beograd.

Makijaveli, N. (1982). *Vladalac*. Izdavačko preduzeće „Rad“, Beograd.

McLuhan, M., Powers, B., Leonhardt, C., & Baacke, D. (1995). *The Global Village*. Junfermann.

Mejhen, Dž. M. (2004). *Rat i mir. Uvod u etiku*. Singer, P. (Ed.). IK Zorana Stojanovića.

Mercer, C. (1990). *Identity Crisis*. *Australian Left Review*. Vol. 1. No. 119.

Platon. (2002). *Država*. Beogradski izdavački grafički zavod–BIGZ.

Rousseau, J. J. (1978). *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima / Društveni ugovor*. Školska knjiga, Zagreb.

Smit, A. (1998). *Nacionalni identitet*. „XX vek“, Beograd.

Social contract | Definition, Examples, Hobbes, Locke, & Rousseau. Encyclopedia Britannica. (2021). Retrieved 29 August 2021, from <https://www.britannica.com/topic/social-contract>.

Sokol, J. T. (2009). Identity Development Throughout the Lifetime: An Examination of Eriksonian Theory. *Graduate Journal of Counseling Psychology*. Vol. 1. Issue 2.

Šarčević, A. (2000). *Odvažnost slobode: etika ljudskih prava*. Pravni centar Fond otvoreno društvo BiH.

Tolle, E. (2003). *Stillness Speaks*. New World Library.

Tukidid. (2009). *Povijest Peloponeskog rata*. Matica hrvatska, Zagreb.

United Nations. (1948). *Universal Declaration of Human Rights | United Nations*. United Nations. Retrieved 30 August 2021, from <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>.